

Oryginalny artykuł naukowy
Original Article

Data wpływu/Received: 21.05.2015

Data recenzji/Accepted: 6.06.2015/3.10.2015

Data publikacji/Published: 2.12.2015

Źródła finansowania publikacji: środki własne Autora

DOI: 10.5604/18998658.1186372

Authors' Contribution:

- (A) Study Design (projekt badania)
- (B) Data Collection (zbieranie danych)
- (C) Statistical Analysis (analiza statystyczna)
- (D) Data Interpretation (interpretacja danych)
- (E) Manuscript Preparation (redagowanie opracowania)
- (F) Literature Search (badania literaturowe)

prof. ndzw. dr hab. Piotr Masiukiewicz^{A B}
Instytut Zarządzania Wartością SGH

NADUŻYCIA W DZIAŁALNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW.
ASPEKTY MIĘDZYNARODOWE

ABUSES IN ACTIVITIES OF ENTERPRISES.
INTERNATIONAL ASPECTS

Streszczenie: Nadużycia i korupcja stanowią niebezpieczne zjawisko w wielu przedsiębiorstwach. Takie przypadki powodują straty w firmach i budżetu państwa, zakłócenia konkurencji, obniżają morale pracowników. W ostatnich latach nadużycia gospodarcze i korupcja na świecie mają tendencję wzrostową. Dowodzą tego raporty zawierające międzynarodowe badania, które zacytowano w tym artykule. Niezbędny jest społeczny ruch na rzecz walki z tym negatywnym zjawiskiem w przedsiębiorstwach. Ważną rolę mogą tu odegrać organizacje międzynarodowe i skutecznie działające krajowe urzędy państwowe ds. nadużyć gospodarczych.

Słowa kluczowe: nadużycia, korupcja, malwersacje, organizacje międzynarodowe, ryzyko

Abstract: Abuses (frauds) and corruptions in enterprises are dangerous phenomenon in many countries. Such cases produce significant f.e. losses in firms and state budget, disturbances of competitiveness, lowered employee's morale and others. Frauds and corruptions were increased in the world during last years. Reports with international researches which are cited in this paper given the evidence for this. Social action against these negative phenomena in enterprises is necessary. V Important role could be perform by international organizations and effectively operated domestic government authority for economy fraud.

Keywords: abuse, corruption, fraud, international organizations, risk

Wstęp

Problem nadużyć gospodarczych (malwersacji, przestępstw) jest stale aktualny w przestrzeni gospodarczej, chociaż różna jest jego skala w krajach wysoko rozwiniętych i biednych. Szczególnym problemem jest korupcja – zarówno wewnątrz krajowa, jak i międzynarodowa.

Starania na rzecz etycznego wzrostu gospodarki globalnej podejmuje coraz więcej instytucji międzynarodowych, w tym Komisja Europejska. Istotne znaczenie ma kontrola w przedsiębiorstwach w ramach *corporate governance*, jednak praktyka zbyt często pokazuje jej nieskuteczność. Dlatego tworzona jest też sieć krajowych urzędów ds. zwalczania nadużyć. Światowe raporty na temat nadużyć gospodarczych publikowane przez organizacje międzynarodowe pozwalają monitorować zjawisko i podejmować wspólne działania dezaktywacyjne.

Celem artykułu jest analiza i ocena zjawiska nadużyć w działalności przedsiębiorstw w skali międzynarodowej. Przedstawiono także międzynarodową sieć instytucji zwalczania przestępstw gospodarczych, w tym korupcji. Obszar analizy obejmuje nadużycia w przedsiębiorstwach związane z prowadzeniem działalności gospodarczej (z wyłączeniem działań osób trzecich, zewnętrznych wobec przedsiębiorstwa).

Metody badawcze wykorzystane w pracy obejmują analizę literatury, analizę danych statystycznych z raportów zagranicznych i studia przypadków.

1. Pojęcie i klasyfikacja nadużyć gospodarczych

Nadużycia gospodarcze to pojęcie często występujące w literaturze, jednak w różnym rozumieniu. Nadużycia (nieprawidłowości, patologie) *sensu largo* dotyczą całej gospodarki, nadużycia w ujęciu *sensu stricte* rozumiane są jako działalność pozaprawna w przedsiębiorstwach, zwykle z udziałem, lub chociażby za wiedzą top-menedżerów.

Definicja opracowana przez Amerykański Instytut Biegłych Rewidentów (AICPA) przy współpracy ACFE i IIA określa nadużycie gospodarcze jako każde celowe działanie bądź zaniedbanie skutkujące osiągnięciem korzyści przez sprawcę lub poniesieniem straty przez ofiarę, dokonane za pomocą wprowadzenia w błąd.

W. Jasiński definiuje nadużycia gospodarcze w ujęciu sensu stricte jako „nieprawidłowości w obrocie gospodarczym, utożsamianym przede wszystkim z zarobkową działalnością wytwórczą, budowlaną, handlową, usługową oraz (...) wydobywaniem kopaliny ze złóż, a także działalnością zawodową wykonywaną w sposób zorganizowany i ciągły”.

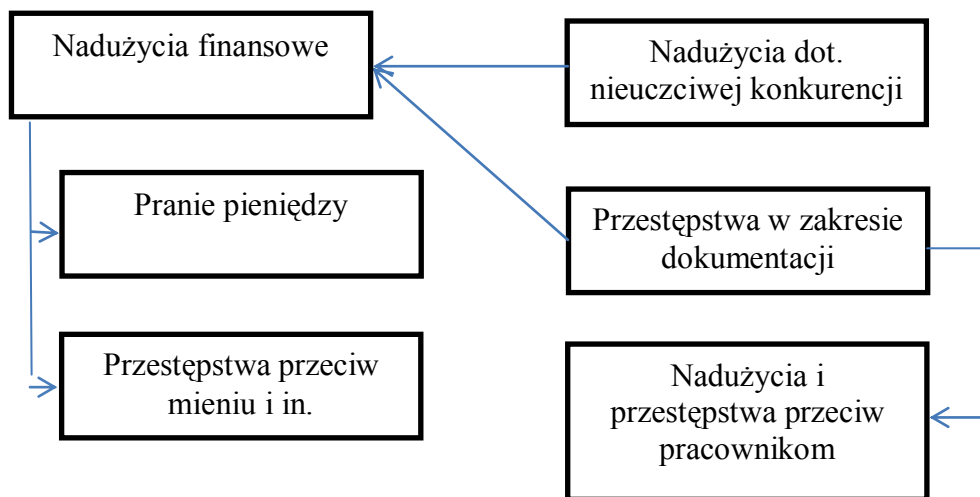
Pojęcie nadużyć gospodarczych w przedsiębiorstwie jest też synonimem wielu pojęć. Są nimi m.in.:

- nadużycia gospodarcze w rozumieniu malwersacji finansowych, oszustwa w biznesie, itp.
- pozaprawna działalność przedsiębiorstwa w rozumieniu działalności nielegalnej (np. bez wymaganej licencji, korupcja),
- nadużycia pracownicze,
- przestępstwa gospodarcze, nazywane przestępczością białych kołnierzyków, przestępstwami menedżerów lub przestępczym nadużyciem władzy kierowniczej, w tym przestępczość zorganizowana (np. działanie całego zarządu) – tego pojęcia używa M. Kutera.

Według kryterium szczebla zarządzania można wyróżnić nadużycia członków zarządu, kierownictwa wyższego i średniego szczebla oraz personelu wykonawczego. Typy nadużyć według obszarów funkcjonowania firmy obrazuje rys. nr 1.

Rysunek 1. Typy nadużyć wg obszarów funkcjonowania przedsiębiorstwa

Figure 1. Types of abuses by areas of functioning of an enterprise

Źródło: opracowanie własne.

Nadużycia w przedsiębiorstwie na większą skalę mogą powodować dysfunkcjonalne efekty¹, tj.:

- utratę wiarygodności firmy na rynku, nowe ryzyko dla klientów,
- demoralizację personelu,

¹ P. Masiukiewicz, *Czarny rynek a system płatności*, „Kurier Finansowy” 2014, nr 3 oraz P. Masiukiewicz, P. Dec, *Economic Crime and Determinants of Black Market Loans*, Transformations in Business & Economics, “International Journal” 2015, vol. 14, no 2 (35).

- negatywne postrzeganie przedsiębiorstwa przez organy administracji państwowej i samorządowej,
- powstanie szkody u innych kontrahentów gospodarczych, nieuczciwa konkurencja oraz straty budżetu państwa,
- kary i straty finansowe przedsiębiorstwa,
- spadek zdolności kredytowej,
- kryzys finansowy przedsiębiorstwa, ryzyko bankructwa.

Działania przestępcze przeciwko obrotowi gospodarczemu w Polsce zostały spenalizowane w rozdziale XXXVI kodeksu karnego, a działania przeciwko mieniu i inne przestępstwa gospodarcze w rozdziale XXXV kodeksu karnego. Przeszypstwa w obszarze zobowiązań publiczno-prawnych reguluje kodeks karny skarbowy, a wykroczenia w obszarze działalności gospodarczej kodeks wykroczeń².

2. Nadużycia gospodarcze w skali międzynarodowej

Analizy nadużyć gospodarczych mogą wykorzystywać dane z badań demoskopijnych i wskaźniki ilościowe w następującym zakresie:

- podatność menedżerów na nadużycia a poziom internalizacji etyki biznesu,
- rodzaje nadużyć uznawanych przez menedżerów za dopuszczalne w warunkach kryzysu,
- częstotliwość występowania typów nadużyć i ich skala,
- rodzaje branż najbardziej narażonych na nadużycia,
- szczeble zarządzania, na których dochodzi do nadużyć,
- przeciętny czas trwania nadużyć do momentu wykrycia,
- zmiany indeksu percepcji korupcji,
- zakres i skuteczność penalizacji przestępstw.

Nadużycia gospodarcze, powodujące straty finansowe lub niematerialne, są w znacznej części wynikiem działania menedżerów lub realizowane są za ich cichym przyzwoleniem³.

Poczucie legalizmu menedżerów jest zróżnicowane w poszczególnych krajach; najwyższe jest w UE i USA. Wiąże się to z niższym poziomem nadużyć, w tym korupcji. Badania potwierdzają tę hipotezę.

² Ustawa z dn. 6.06.1997 r., Kodeks karny (Dz.U. nr 88/97, poz. 553, z późn. zm.).

³ P. Skowron, *Podatność współczesnych organizacji na ryzyko nadużyć*, „Zarządzanie i Finanse” 2013, nr 12/3/1.

Tabela 1. Szczeble organizacyjne w przedsiębiorstwach, na których dochodzi do największych nadużyć

Table 1. Organisational levels in enterprises affected by the most serious abuses

lp.	Szczeble organizacyjne	Udział w %
1.	Kadra kierownicza wyższego szczebla	42,0
2.	Kadra kierownicza średniego szczebla	25,0
3.	Kadra kierownicza niższego szczebla	11,0
4.	Nie wiem	19,0
5.	Brak odpowiedzi	3,0

Źródło: Europejskie badanie nadużyć gospodarczych 2009. *Uczciwość ofiarą kryzysu?* Ernst & Young, 2009.

Badanie dotyczące szczebli organizacyjnych, na których dochodzi do największych nadużyć, przeprowadzone przez firmę konsultingową Ernst & Young wykazało, że sprawcą jest najczęściej kadra kierownicza wyższego i średniego szczebla (tabela 1); potwierdzają to także polskie badania⁴.

Tabela 2. Rodzaje nadużyć gospodarczych w 2011 r. (w %)

Table 2. Kinds of economic abuses in 2011 (in %)

lp.	Rodzaje nadużyć	Świat	Europa Środkowo-Wschodnia	Polska
1.	Sprzeniewierzenie aktywów	72	69	61
2.	Cyberprzestępstwa	23	18	26
3.	Korupcja	24	36	26
4.	Naruszenie praw własności intelektualnej	7	10	23
5.	Manipulacje księgowe	24	25	23
6.	Oszustwa /nadużycia podatkowe	4	8	16
7.	Zachowania naruszające konkurencję	7	12	13
8.	Pranie pieniędzy	9	8	10
9.	Szpiegostwo gospodarcze	2	2	3
10.	Insider trading	6	7	3
11.	Inne	5	5	0

Źródło: badanie PwC, cyt. za: D. Cypcer, K. Kreft, *Wewnętrzny wróg czai się w sieci*, „Harvard Business Review Polska” 2012, nr 2.

Międzynarodowe badanie PwC w przedsiębiorstwach w 2011 roku pokazało, iż nadużycia polegające na sprzeniewierzeniu aktywów były na świecie najczęstszym zjawiskiem, a następnie korupcja. W Polsce takie zjawiska jak cyberprzestępstwa, naruszenie

⁴ T. Gigol, *Nadużycia w spółkach giełdowych jako przejaw asymetrii informacji*, [w:] *Przedsiębiorstwo w otoczeniu gospodarczym. Przestępczość gospodarcza*, red. J. Grzywacz i S. Kowalski, Instytut Nauk Ekonomicznych PWSZ, Płock 2011.

własności intelektualnej oraz nadużycia podatkowe występowały znacznie częściej niż średnia światowa (tabela 2). Znaczną aktywność w Polsce przejawiano w zakresie nielegalnej działalności finansowej (piramidy finansowe)⁵.

Tabela 3. Struktura nadużyć gospodarczych przedsiębiorstw; badania międzynarodowe w l. 2010-14

Table 3. Structure of enterprises' economic abuses, international studies in the period 2010-14

lp.	Typ nadużyć	2014	2012	2010
1.	Sprzeniewierzenie aktywów	85,4	86,7	86,3
2.	Korupcja	36,8	33,4	32,8
3.	Falszowanie sprawozdań finansowych	9,0	7,6	4,8

Źródło: *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, Global Fraud Study*, ACFE, 2014⁶

Analiza struktury nadużyć gospodarczych (tabela 3) w świetle badań ACFE potwierdza, iż sprzeniewierzenie aktywów (w tym wyprowadzanie majątku i środków finansowych z firmy) oraz korupcja były najczęstszymi nadużyciami.

Wyniki badania E&Y pokazują, że członkowie kadry kierowniczej na najwyższych szczeblach są tak samo skłonni do usprawiedliwiania wątpliwych lub nieetycznych czynów, jak ich koledzy na niższych szczeblach (np. w zakresie fałszowania sprawozdań – tabela 4).

Tabela 4. Skłonności do zafałszowania wyników finansowych a szczebel organizacyjny

Table 4. Tendency to distort financial results and organisational level

lp.	Czy zniekształcenie wyniku finansowego spółki Państwa zdaniem może być uzasadnione, jeżeli pomogą przetrwać firmie spowolnienie gospodarcze?	Odpowiedzi twierdzące w % (respondenci 2719)
1.	Dyrektor generalny	6,0
2.	Dyrektor finansowy i inni dyrektorzy działu finansów	3,0
3.	Dyrektor prawny	7,0
4.	Dyrektor ds. zgodności (compliance)	11,0
5.	Inne	1,0

Źródło: Światowe badanie nadużyć gospodarczych 2014. Starania na rzecz etycznego wzrostu, [www.ey.com/PL/pl/Services/Assurance/Fraud-\(nvestigation-Despute/Services...](http://www.ey.com/PL/pl/Services/Assurance/Fraud-(nvestigation-Despute/Services...) [dostęp: 24.04.2015].

Cenne są badania Ernst & Young dotyczące skłonności do korupcji i łamania prawa. Badania te przeprowadzono dwukrotnie, w latach 2012-2014 na próbie 1758 dyrektorów finansowych i menedżerów dużych spółek⁷. W świetle raportów E&Y – w obliczu

⁵ P. Masiukiewicz, *Piramidy finansowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.

⁶ *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, Global Fraud Study*, ACFE, 2014.

⁷ Badanie wykonane przez E&Y w okresie listopad 2011 - luty 2012. Przeprowadzono 1758 wywiadów w 43 krajach (w tym w Polsce – 200). 11% badanych reprezentowało sektor usług finansowych. Zob. szerzej: *O krok dalej: miejsce na uczciwość w biznesie. 12 światowe badanie nadużyć gospodarczych*, Ernst & Young, broszura, Warszawa 2012. Badanie powtórzone w 2014 r. na próbie 2719 respondentów.

chwiejności rynków oraz niepomyślnych prognoz dotyczących wzrostu gospodarczego wiele spółek walczyło o utrzymanie rentowności⁸. Niestety, korupcja jest nadal czynnikiem rozwoju biznesu w dużej skali; 39% badanych przez ww. firmę przyznało, że w ich kraju takie praktyki są częstym zjawiskiem (tabela 5).

Tabela 5. Skala występowania korupcji w globalnej gospodarce w 2012 r.

Tabela 5. Scale of corruption in the global economy in 2012

Wyszczególnienie	Odpowiedzi ogółem w %	Odpowiedzi w % w wybranych krajach				
		Brazylia	Chiny	Indonezja	Meksyk	Turcja
1. Korupcja w biznesie jest w tym kraju powszechna	39,0	84,0	14,0	72,0	60,0	52,0
2. W naszej branży przekupstwo jest często stosowaną metodą pozyskania kontraktów	12,0	18,0	8,0	36,0	38,0	6,0
3. Skala korupcji wzrosła w związku z kryzysem gospodarczym	24,0	20,0	26,0	52,0	44,0	56,0

Źródło: oprac. własne na podst.: *O krok dalej: miejsce na uczciwość w biznesie. 12 światowe badanie nadużyć gospodarczych*, Ernst & Young, broszura, Warszawa 2012, s. 4.

Tabela 6. Wzrost przyzwolenia na wręczanie łapówek lub fałszowanie sprawozdań finansowych w świetle badań 2010-14

Table 6. Increase in the acceptance of bribing or falsifying financial reports in the light of 2010-14 studies

Które z wymienionych poniżej działań, Państwa zdaniem mogą być uzasadnione, jeżeli pomogą przetrwać firmie spowolnienie gospodarcze?	Odpowiedzi twierdzące ogółem w %			Odpowiedzi „zgadzam się” w % w wybranych krajach w 2012 r.				
	2010	2012	2014	Brazylia	Indie	Indonezja	Bliski Wschód	Wietnam

⁸ Cyt. za: *O krok dalej...*

1. Oferowanie rozrywki w celu pozyskania/utrzymania relacji biznesowych	20,0	30,0	29,0	10,0	54,0	44,0	18,0	56,0
2. Oferowanie korzyści pieniężnych w celu pozyskania/utrzymania relacji biznesowych	9,0	15,0	13,0	12,0	28,0	60,0	16,0	28,0
3. Wręczenie upominków w celu pozyskania/utrzymania relacji biznesowych	6,0	16,0	14,0	4,0	34,0	36,0	8,0	44,0
4. Fałszowanie informacji w sprawozdaniu finansowym (wynik fin.)	3,0	5,0	6,0	10,0	16,0	28,0	6,0	36,0
5. Żadne z w.w.	56,0	53,0	58,0	70,0	28,0	24,0	64,0	20,0
6. Nie wiem/odmawiam odpowiedzi	13,0	3,0	b.d.	2,0	0,0	0,0	2,0	4,0

Źródło: opracowanie własne na podst.: *O krok dalej: miejsce na uczciwość w biznesie. 12 światowe badanie nadużyć gospodarczych*, Ernst & Young, broszura, Warszawa, 2013 oraz *Światowe badanie nadużyć gospodarczych 2014. Starania na rzecz etycznego wzrostu*, [www.ey.com/PL/pl/Services/Assurance/Fraud-\(nvestigation-Despute/Services...](http://www.ey.com/PL/pl/Services/Assurance/Fraud-(nvestigation-Despute/Services...) [dostęp: 24.04.2015].

Sytuacja gospodarcza ma także niekorzystny wpływ na pracowników i menedżerów. Jednym z niepokojących wniosków z cytowanego badania jest szerokie zjawisko przyzwolenia dla nieetycznych praktyk biznesowych. Wzrosła m.in. rosła gotowość respondentów do wręczania korzyści pieniężnych oraz podawania nieprawdziwych informacji w sprawozdaniach finansowych. Przyzwolenie na wręczenie korzyści finansowych wzrosło w l. 2010-14 o ok. 40%, a przyzwolenie na fałszowanie wyniku finansowego o 100% (tabela 6).

Bardziej alarmująca sytuacja w tym zakresie występuje na rynkach wschodzących (Brazylia, Chiny, Indonezja i inne). Przyzwolenie na wręczenie korzyści materialnych i fałszowanie sprawozdań wzrosło w ostatnich latach (tabela 6). W 40% krajów objętych badaniem ponad połowa respondentów stwierdziła, że korupcja jest rozpowszechniona. W Egipcie, Kenii i Nigerii udział osób, których zdaniem korupcja jest rozpowszechniona, przekracza 80% (tabela 7).

Tabela 7. Praktyki korupcyjne w opinii badanych menedżerów w latach 2012-14**Table 7.** Corruption practices in the opinion of surveyed managers in the period 2012-14

lp.	Praktyki korupcyjne są rozpoznane w biznesie w naszym kraju.	Tak	Nie	Brak odpowiedzi
1.	Rynki rozwinięte - 2014 - 2012	75,0 72,0	19,0 19,0	6,0 9,0
2.	Rynki rozwijające się -2014 - 2012	34,0 33,0	54,0 56,0	12,0 11,0
X	Razem - 2014 - 2012	52,0 52,0	39,0 38,0	9,0 10,0

Źródło: Światowe badanie nadużyć gospodarczych 2014. Starania na rzecz etycznego wzrostu, [www.ey.com/PL/pl/Services/Assurance/Fraud-\(nvestigation-Despute/Services...](http://www.ey.com/PL/pl/Services/Assurance/Fraud-(nvestigation-Despute/Services...) [dostęp: 24.04.2015].

Podobnie jak w poprzednim badaniu, respondenci nadal są przekonani, że korupcja jest mniej prawdopodobna w ich branży lub sektorze (13%) niż w ich kraju (39%). Alarmujące są wyniki z Indonezji i Wietnamu, gdzie odpowiednio 28 i 36% wskazań dotyczyło fałszowania sprawozdań finansowych⁹.

Polska pod względem korupcji (Index Percepcji Korupcji) znajduje się na 9 miejscu od końca wśród krajów europejskich; znacznie lepsze, 31 miejsce zajmuje w rankingu światowym¹⁰. Świadczy to o słabej jeszcze efektywności działań urzędów zajmujących się zwalczaniem nadużyć gospodarczych.

3. Sieć instytucji do zwalczania nadużyć a nowa przestępczość gospodarcza

Przestępstwa finansowe coraz częściej mają międzynarodowy charakter. Według stanowiska Commercial Crime Bureau przy Międzynarodowej Izbie Handlowej (ICC Paryż), nawet wyedukowani klienci bankowi nie uświadamiają sobie mechanizmów oszustw oraz konieczności i możliwości przeciwdziałania im przez wyspecjalizowane komórki instytucji finansowych. Stąd potrzebny jest szeroki program informacyjno-edukacyjny w UE¹¹.

Skuteczne przeciwdziałanie patologicznym zjawiskom w strukturach państwa wymaga przede wszystkim poznania przyczyn ich powstawania i mechanizmów działania. Bez tej wiedzy państwo będzie jedynie identyfikować jednostkowe przypadki, zamiast zamykać ścieżki umożliwiające przestępczą aktywność. Dlatego – paradoksalnie – znacznie

⁹ Światowe badanie nadużyć gospodarczych 2014. Starania na rzecz etycznego wzrostu, [www.ey.com/PL/pl/Services/Assurance/Fraud-\(nvestigation-Despute/Services...](http://www.ey.com/PL/pl/Services/Assurance/Fraud-(nvestigation-Despute/Services...) [dostęp: 24.04.2015].

¹⁰ P. Skowron, *Podatność współczesnych organizacji...*

¹¹ *Reading the Signs Will Help Prevent Prime Bank Instrument Fraud*, "Commercial Crime International" 1994, no. 5.

większe protesty zainteresowanych środowisk będą budziły propozycje zmian systemowych niż interwencje w jednostkowych sprawach. Należy być na to przygotowanym, by pod naciskami nie odstępować od kompleksowych rozwiązań. W przeciwnym razie nastąpi powrót do punktu wyjścia przy uzyskaniu tylko chwilowej satysfakcji z zatrzymaniem pojedynczego sprawcy przestępstwa gospodarczego¹².

Powszechna mobilizacja do walki z nadużyciami może ją wspomóc, ale nie rozstrzygnąć, ponieważ rozstrzygnięcia zapadają w samych korporacjach. Tam budowane są tzw. linie obrony: kontrola wewnętrzna, zarządzanie obszarem *compliance*, zbiory zasad etycznych, procedury *whistleblowing* służące demaskowaniu nadużyć, a nad wszystkim czuwać powinny rady nadzorcze. Oczywiście duże znaczenie mają instytucje państwa chroniące interesy przedsiębiorców i klientów, takie jak urzędy antykorupcyjne, urzędy ochrony konsumentów, urzędy bezpieczeństwa wewnętrznego. W tych działaniach wsparcia udzielają organizacje międzynarodowe.

Monitoringiem i badaniem nadużyć w przedsiębiorstwach zajmuje się kilka organizacji o zasięgu międzynarodowym; ich rolę trudno przecenić. Do najbardziej znanych należą Transparency International, Interpol, Global Financial Integrity, Heritage Foundation, Watchdog International, Association of Certified Fraud Examiners i inne.

Organizacja Transparency International opublikowała najnowszą edycję Indeksu Percepcji Korupcji – CPI 2014. Z danych wynika między innymi, że wciąż dwie trzecie spośród 175 krajów objętych oceną nie osiąga nawet 50 punktów w skali od 0 do 100 (gdzie zero oznacza największe ryzyko korupcji, a 100 minimalne). W tegorocznej edycji CPI najwyższy wynik uzyskała Dania (92 punkty), najniżej oceniono Somalię i Koreę Północną (8 pkt). Spośród krajów UE najlepiej oceniono państwa skandynawskie, a najgorzej Włochy, Grecję, Rumunię i Bułgarię. Polska uzyskała w rankingu 61 pkt na 100 (co plasuje nasz kraj na 31 miejscu spośród wszystkich 175 badanych państw)¹³.

Międzynarodowy Komitet Regulacji Finansowej Parabanków (ESFRC) wydaje się być ważną instytucją, która może i powinna inicjować zmiany i harmonizację regulacji prawnych dotyczących przestępstw finansowych, w tym piramid finansowych w skali międzynarodowej. Powinien on współdziałać z Międzynarodową Organizacją Przeciwdziałania Praniu Pieniądzy (FATF), ponieważ piramidy służą niekiedy temu procederowi.

W zależności od natężenia zjawisk przestępczości finansowej w poszczególnych krajach rozwiązania instytucjonalne są różne. Instytucje krajowe to zwykle urzędy centralne lub specjalistyczne agencje rządowe zwalczające przestępstwa na rynku finansowym; mogą to być zatem:

- pionierzy przestępczości gospodarczej w policji federalnej (np. FBI),
- urzędy nadzoru finansowego,
- urzędy ochrony konsumentów,
- ombudsmeni rynku finansowego,

¹² D.L. Keig, L.E. Brouthers, V.B. Marshall, *Formal and Informal Corruption Environments and Multinational Enterprise Social Irresponsibility*, "Journal of Management Studies" 2015, vol. 52, no 1.

¹³ *Informacje AKOP*, www.akop.pl [dostęp: 10.04.2015].

– specjalne urzędy ds. korupcji (np. w Polsce) lub przestępczości finansowej (np. w Wielkiej Brytanii).

Znaczne osiągnięcia na tym polu ma Interpol z siedzibą w Londynie. To międzynarodowa organizacja policji działająca w 190 krajach, która pomaga organom ścigania w walce z przestępczością. Jej statut, uchwalony przez ONZ, jest podstawą prawną działania, w tym w zakresie przestępczości gospodarczej¹⁴. Znaczącą rolę w ściganiu przestępców spełniają postępowania śledcze i listy gończe Interpolu. Działania Interpolu obejmują: poszukiwania w celu ekstradycji bądź aresztowania, poszukiwania osób zaginionych, uzyskiwanie informacji o nielegalnej działalności lub dodatkowych danych o osobie, ostrzeżenia o przestępcach oraz ostrzeżenia przed osobami, które mogą posiadać materiały wybuchowe itp.

Internet Crime Fraud Complaint Center (ICCC), funkcjonująca przy FBI w USA, prowadzi stałe analizy przestępstw gospodarczych i finansowych w internecie. Rocznie otrzymuje ona ponad 200 tys. skarg i informacji o nieprawidłowych transakcjach przez internet oraz przygotowuje roczne raporty w tym obszarze¹⁵.

Global Financial Integrity z USA (GFI) opracowuje coroczne raporty na temat przestępczości w biznesie. Przestępczość, korupcja i unikanie podatków kosztowały 150 rozwijających się krajów świata w 2011 r. aż 946 mld dolarów – wyliczyli analitycy Global Financial Integrity. Oznacza to wzrost o prawie 14 proc. w stosunku do 2010 r. Wynik ten jest najgorszy w całym dziesięcioleciu, a wyprowadzona kwota znacznie przewyższa pomoc zagraniczną, którą otrzymują kraje rozwijające się. Wyprowadzanie pieniędzy odbywało się głównie przez tzw. firmy wydmuszki, raje podatkowe, pranie brudnych pieniędzy, były to także środki wyprowadzone z piramid finansowych.

W wyniku przestępstw, korupcji i nielegalnych działań biznesowych z Polski wypłynęło w 2011 r. ponad 9 mld USD – wynika z raportu GFI, co sytuuje nas w światowej czołówce. Waszyngtońscy analitycy łączą wzrostową tendencję nielegalnych wpływów z kryzysem gospodarczym, dzięki któremu nielegalne podziemie prosperuje, wysysając coraz więcej pieniędzy z krajów rozwijających się.

Problem unikania podatków dotyka też kraje rozwinięte. G-20 i OECD przyjęły na szczycie w Moskwie projekt dokumentu w sprawie zapobiegania obniżaniu podstawy opodatkowania oraz transferowi zysków międzynarodowych przedsiębiorców. Dużym eksporterem nielegalnego kapitału są Chiny – z kraju tego wyprowadzono w ciągu dekad ponad bilion dolarów. Na drugim miejscu znalazła się Rosja z wynikiem 880 mld dol. Z kolei globalnie największą stratę z tego tytułu odnotowały kraje Azji – 5,9 biliona USD nielegalnego odpływu w ciągu dziesięciu lat, czyli 40 proc. sumy odpływu kapitału z całego rozwijającego się świata. Według badania GFI Polska zajmuje 18. miejsce na świecie według kryterium największego odpływu nielegalnego kapitału w dziesięcioleciu 2002-2011. Średnio rocznie wypływało z Polski blisko 5 mld dol.¹⁶

¹⁴ Uchwalony w 1956 roku, na 25 Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Wiedniu.

¹⁵ P. Masiukiewicz, *Piramidy...*, s. 30.

¹⁶ *Przestępstwa finansowe to specjalność Polaków?*, <http://wpolityce.pl/polityka/181735-przestepstwa-finansowe-to-specjalnosc...> [dostęp: 27.08.2014].

Global Financial Integrity wykorzystało dane ze 150 krajów rozwijających się (przekazywanych do Międzynarodowego Funduszu Walutowego). Nielegalne przepływy finansowe są trudne do zmierzenia, ponieważ ci, którzy za nimi stoją, starają się je ukryć. Autorzy raportu podkreślają, że ich wyliczenia stanowią realną skalę zjawiska ze względu na metodologię, w której wzięto pod uwagę m.in. reeksport przez Hongkong.

W ciągu ostatniej dekady nielegalne wypływy kapitału z krajów rozwijających się rosły rocznie o 10%, tj. znacznie szybciej niż ich PKB. To wskazuje na potrzebę pilnych regulacji prawnych w tej kwestii¹⁷.

4. Rozwiązania instytucjonalne – przykład Wielkiej Brytanii

Krajem o rozwiniętym systemie instytucjonalnym w obszarze identyfikacji i dezaktywacji oszustw finansowych jest Wielka Brytania. Nadzór i koordynację urzędów regulujących i nadzorujących rynek finansowy wykonuje minister skarbu¹⁸.

Przez wiele lat funkcjonujący organ nadzorczy FSA (Financial Services Authority), o charakterze organu zintegrowanego, był zobowiązany do działania zgodnie z zasadami gospodarki rynkowej. Nie była zatem jego rolą silna, restrykcyjna regulacja rynku, a raczej karanie zachowań uczestników rynku niezgodnych z normami i standardami lub ochroną konsumenta i dobrymi obyczajami handlowymi. W porównaniu z modelem niemieckim w Wielkiej Brytanii kluczową rolę w stosunku do FSA spełniał minister skarbu, a nie Bank Anglii. Całokształt tej konstrukcji był podporządkowany zapewnieniu konkurencyjności Londynu jako globalnego centrum finansowego.

Dotychczasowy system „trójpodziału władz” w brytyjskim sektorze finansowym między Ministra Skarbu, Bank Anglii oraz Urząd Nadzoru nad Rynkiem Finansowym poddano ostatnio zmianom, bowiem po kryzysie *subprime* system ten okazał się nie w pełni zdolny do radzenia sobie z problemami. W odpowiedzi na to wyzwanie utworzono nowe organy:

- Komitet Polityki Finansowej (Financial Policy Committee) – będący w strukturze Banku Anglii odpowiedzialny za regulację makroostrożnościową,

- Urząd ds. Regulacji Ostrożnościowych (Prudential Regulation Authority) – podległy Bankowi Anglii, odpowiedzialny za regulacje mikroostrożnościowe instytucji finansowych (nie tylko banków, ubezpieczeń funduszy i firm inwestycyjnych, lecz także różnego rodzaju pośredników finansowych, instytucji pożyczkowych i innych, zaliczanych do kategorii parabanków), w szczególności regulacje obejmujące znaczące ryzyka, mogące dotknąć indywidualnych inwestorów,

- Urząd ds. Zachowań Rynkowych (Financial Conduct Authority), odpowiedzialny za praktyki rynkowe i ochronę konsumenta, który jest m.in. odpowiedzialny za zwalczanie przestępstw na rynku finansowym. Współdziała w tej mierze z innymi właściwymi organami, m.in. z policją, w ramach Financial Crime Information Network (FIN-NET).

¹⁷ *Przestępstwa...*

¹⁸ J. de Grazia, *Review of the Serious Fraud Office*, June 2008, http://www.sfo.gov.uk/media/99271/jdegrazia_final_review_of_sfo.pdf [dostęp: 27.08.2014].

W określonych sytuacjach FCA ma prawo do kontroli aktywów klientów, FCA odpowiada bowiem razem z PRA za prowadzenie systemu gwarancyjnego Financial Services Compensation Scheme (FSCS) oraz za działalność rzecznika interesów klientów, który stanowi pozasądowy system rozstrzygania sporów (Financial Ombudsman Service). Najważniejsze zmiany obejmują:

- wprowadzenie nowej, poszerzonej odpowiedzialności FCA – rynek usług *consumer finance* oraz konkurencja w sektorze finansowym,
- dotychczas Financial Services Authority (FSA) był odpowiedzialny za rynek usług bankowych, jednakże odpowiedzialność za ochronę konsumenta usług *consumer finance* była podzielona (na podstawie Consumer Credit Act z 1974 r.) między FSA a Office of Fair Trading (OFT),
- FCA od kwietnia 2014r. (inaczej niż dotąd OFT) ma w dyspozycji mocniejsze narzędzia, np. dotyczące wprowadzenia zakazu sprzedaży określonych produktów czy regulacji związanych z pewnymi cechami produktów, szkodzących klientom.

Ściganiem finansowych nadużyć w Wielkiej Brytanii zajmuje się policja brytyjska i Biuro ds. Ścigania Malwersacji Finansowych na dużą skalę (Serious Fraud Office), zaś koordynowaniem działań na szczeblu rządowym w zakresie przestępstw finansowych zajmuje się rządowa agencja National Fraud Authority¹⁹.

Policja londyńskiego City zajmuje się ściganiem nadużyć finansowych; w jej skład wchodzi 1310 pracowników, w tym: 750 policjantów, 70 policjantów specjalnych oraz 39 policjantów, którzy odpowiadają za wsparcie społeczności.

Urząd do ścigania dużych malwersacji finansowych (SFO) dysponuje zespołem około 300 funkcjonariuszy, w tym: detektywów, prawników, księgowych oraz specjalistów sądowych. Zajmuje się badaniem i ściganiem poważnych i złożonych nadużyć finansowych i korupcji. Urząd podlega prokuratorowi generalnemu. SFO posiada szczególne uprawnienie, dzięki któremu może od każdego inwestora, banku czy przedsiębiorstwa żądać dokumentów lub informacji, nawet w sprawach poufnych. SFO jest także głównym wykonawcą ustawy o korupcji z 2010 roku. Serious Fraud Office zajmuje się tylko najpoważniejszymi typami przestępczości gospodarczej (między innymi: wartość domniemanego oszustwa przekracza 1 milion funtów, wymiar jest międzynarodowy, wymagana jest specjalistyczna wiedza, występuje potrzeba użycia szczególnych uprawnień i in.). Urząd nie tylko prowadzi dochodzenia, ale również ściga przestępców oraz stara się odzyskać jak największe środki dla pokrzywdzonych klientów i inwestorów²⁰. Na przykład w kwietniu 2011 roku odzyskano 64 miliony funtów zainwestowanych przez klientów, a średnia długość kary dla przestępców to ponad 30 miesięcy pozbawienia wolności. Urząd przeznaczają znaczne środki na szkolenie i nadzór²¹.

Rządowa agencja NFA (National Fraud Authority) zajmowała się koordynowaniem działań na szczeblu rządowym, a jej głównym celem było zwalczanie oszustw finanso-

¹⁹ P. Masiukiewicz, *Piramidy...*, s. 31.

²⁰ *SFO Commitment to Victims*, <http://www.sfo.gov.uk/about-us/our-policies-and-publications/our-commitment-to-you.aspx> [dostęp: 27.08.2014].

²¹ J. de Grazia, *Review of the Serious...*

wych. Została utworzona w październiku 2008 roku w odpowiedzi na rządowy raport Fraud Review z 2006 roku. Stwierdzono w nim, iż nadużycia finansowe nie są wystarczająco penalizowane i następuje eskalacja przestępstw. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ogłosiło, że rządowa agencja NFA zostanie zamknięta w 2014 roku. Analiza strategicznego rozwoju i zagrożeń zostanie przeniesiona do NCA (National Crime Agency), kampania e-zaufania oraz dochodzenia przeciw oszustom finansowym do londyńskiej policji City.

Identyfikacja nieprawidłowości w Wielkiej Brytanii jest ułatwiona w związku z systemem ujawnień informacji księgowych i restrykcyjnym egzekwowaniem ujawniania danych – zarówno wobec spółek notowanych na giełdach, jak i pozostałych przedsiębiorstw, a także dzięki koordynacji działań na szczeblu państwa.

Podsumowanie

Statystyki nadużyć gospodarczych wskazują na rosnącą tendencję w obszarze sprzeniewierzenia aktywów i korupcji, a także na nowe zjawisko nielegalnego przepływu kapitału – zarówno w krajach rozwijających się, jak i wysoko rozwiniętych.

Instrumenty ograniczania nadużyć w przedsiębiorstwach na szczeblu krajowym to dobre regulacje, właściwa penalizacja przestępstw i skuteczność organów ścigania. Ważne jest także ujednoczanie standardów walki z nadużyciami w skali międzynarodowej oraz przeciwdziałanie importowi korupcji. Potrzebne jest doskonalenie narzędzi stosowanych w audycie zewnętrznym, egzekwowanie przejrzystości informacji i zarządzania ryzykiem *compliance* w przedsiębiorstwach.

Większą efektywność działań może zapewnić społeczny ruch przeciwdziałania nadużyciom, opierający się na międzynarodowych organizacjach działających na tym polu, większa edukacja ekonomiczna społeczeństwa, propagowanie etyki biznesu i *whistleblowing*, rozwój badań naukowych. Ważne wydaje się między innymi przeprowadzenie badań dotyczących podatności menedżerów w Unii Europejskiej na ryzyko nadużyć gospodarczych.

Współdziałanie różnych instytucji krajowych i międzynarodowych oraz standaryzacja regulacji prawnych mogą poprawić efektywność walki z nadużyciami gospodarczymi. W Polsce należałoby określić organ koordynacyjny takich działań (na wzór brytyjski).

Bibliografia

- Charakterystyka nadużyć w firmach*, http://forsal.pl/artykuly/439774,charakterystyka_naduzyc_w_firmach_poznaj... [dostęp: 15.03.2015].
- Cypcer D., Kreft K., *Wewnętrzny wróg czai się w sieci*, „Harvard Business Review Polska” 2012, nr 2.
- Europejskie badanie nadużyć gospodarczych 2009. Uczciwość ofiarą kryzysu?*, Ernst & Young, 2009.
- Grazia de J., *Review of the Serious Fraud Office*, June 2008, http://www.sfo.gov.uk/media/99271/jdegrazia_final_review_of_sfo.pdf [dostęp: 27.08.2014].

- Gigol T., *Nadużycia w spółkach giełdowych jako przejaw asymetrii informacji*, [w:] *Przedsiębiorstwo w otoczeniu gospodarczym. Przestępczość gospodarcza*, red. J. Grzywacz i S. Kowalski, Instytut Nauk Ekonomicznych PWSZ, Płock 2011.
- Informacje AKOP*, www.akop.pl [dostęp: 10.04.2015].
- Jasiński W., *Nadużycia w przedsiębiorstwie*, Poltext, Warszawa 2014.
- Keig D.L., Brouthers L.E., Marshall V.B., *Formal and Informal Corruption Environments and Multinational Enterprise Social Irresponsibility*, "Journal of Management Studies" 2015, vol. 52, no 1.
- Kutera M., *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*, Difin, Warszawa 2008.
- Malanowska M., *Kreatywna księgowość w zakresie korekty przychodów i kosztów dla celów podatkowych*, [w:] *Przedsiębiorstwo w otoczeniu gospodarczym. Przestępczość gospodarcza*, red. J. Grzywacz i S. Kowalski, Instytut Nauk Ekonomicznych PWSZ, Płock 2011.
- Masiukiewicz P., *Czarny rynek a system płatności*, „Kurier Finansowy” 2014, nr 3.
- Masiukiewicz P., *Piramidy finansowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.
- Masiukiewicz P., Dec P., *Economic Crime and Determinants of Black Market Loans*, *Transformations in Business & Economics*, "International Journal" 2015, vol. 14, no 2 (35).
- Nadużycia – niewidzialny wróg przedsiębiorstw 2008. Raport z badania nadużyć gospodarczych w polskich firmach*, broszura, Deloitte, Warszawa 2008.
- O krok dalej: miejsce na uczciwość w biznesie. 12 światowe badanie nadużyć gospodarczych*, Ernst & Young, broszura, Warszawa 2012.
- Przestępstwa finansowe to specjalność Polaków?*, <http://wpolityce.pl/polityka/18173-przestepstwa-finansowe-to-specjalnosc-polakow-w-2011-stracilismy-przez-korupcje-ponad-9-miliardow> [dostęp: 27.08.2014].
- Reading the Signs Will Help Prevent Prime Bank Instrument Fraud*, "Commercial Crime International" 1994, no. 5.
- Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse*, *Global Fraud Study*, ACFE, 2014.
- SFO Commitment to Victims*, <http://www.sfo.gov.uk/about-us/our-policies-and-publications/our-commitment-to-you.aspx> [dostęp: 27.08.2014].
- Skowron P., *Podatność współczesnych organizacji na ryzyko nadużyć*, „Zarządzanie i Finanse” 2013, nr 12/3.
- Światowe badanie nadużyć gospodarczych 2014. Starania na rzecz etycznego wzrostu, [www.ey.com/PL/pl/Services/Assurance/Fraud-\(Investigation-Dispute\)/Services...](http://www.ey.com/PL/pl/Services/Assurance/Fraud-(Investigation-Dispute)/Services...) [dostęp: 24.04.2015].
- Trudna droga do zgodności. Starania na rzecz etycznego wzrostu. 13. Światowe Badanie Nadużyć Gospodarczych*, E&Y, Warszawa 2013.
- Ustawa z dn. 6.06.1997, Kodeks karny (Dz.U. nr 88/97, poz. 553, z późn. zm.).

Nota o Autorze:

dr hab. Piotr Masiukiewicz, profesor nadzw. w Instytucie Zarządzania Wartością SGH.

Author's resume:

Prof. Piotr Masiukiewicz, PhD, Institute of Value Management, Warsaw School of Economics.

Kontakt/Contact:

Prof. Piotr Masiukiewicz
Instytut Zarządzania Wartością SGH
ul. Madalińskiego 31/33
02-544 Warszawa
e-mail: piotr.masiukiewicz@wp.pl